

УДК 340.134

ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ У ПРОЦЕСІ ІНТЕГРАЦІЇ МІГРАНТА

Надія ПАВЛІВ-САМОЇЛ,

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри цивільного права та процесу
Навчально-наукового інституту права та психології Національного університету «Львівська політехніка»

АНОТАЦІЯ

У статті аргументується, що правова культура є однією з найважливіших елементів цілісної структури сучасного світу, а від рівня правової культури мігранта безпосередньо залежить сприйняття цілої системи, процесу міграції суспільством загалом. Звертається увага та те, що правова культура мігранта – це та обов'язкова складова частина його культури, яка впливає на процес його інтеграції, відповідно, постає необхідність застосувати нові методи дослідження, визначити дієві механізми досягнення високого рівня правової культури. Здійснюється аналіз наукових позицій поняття правової культури, способів взаємовпливу на рівень правової культури мігрантів та правової культури приймаючого суспільства у процесі інтеграції мігрантів.

Ключові слова: правова культура, міграція, правова соціалізація, правові знання, інтеграція.

PROBLEMS OF LEGAL CULTURE IN THE PROCESS OF THE MIGRANT'S INTEGRATION

Nadiia PAVLIV-SAMOIL,

PhD in Law, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Law and Process of the Educational Institute of Law and Psychology of the National University "Lviv Polytechnic"

SUMMARY

This article rationalizes that legal culture is one of the most important elements of the whole structure of modern world and that perception of the entire system, the process of migration by the society in general depends directly on the level of the migrant's legal culture. It is pointed out, that the migrant's legal culture is a mandatory component of his culture that has influence on the process of the migrant's integration and, therefore, there arises the need for applying new methods of the studies, determination of the effective mechanisms for the achievement of the high level of legal culture. The article also presents analysis of the scientific position of the notion of legal culture, ways of inter influence on the level of legal culture of the migrants of the host society in the process of the migrants' integration.

Key words: legal culture, migration, legal socialization, legal knowledge, integration.

Постановка проблеми. Нині у світі дедалі частіше трапляється протистояння двох правових культур, правова культура мігрантів та правова культура приймаючого суспільства. Часті протистояння спонукають суспільство переосмислювати та змінювати своє ставлення до «інших» осіб. Різний рівень правових культур призводить до зростаючого невдоволення громадян глобалізацією міграції та негативного ставлення до їхньої інтеграції, вони вбачають у такому процесі можливі протистояння не тільки правових культур, а й релігійних поглядів, культурних, етнічних надбань, що призводить до агресивної поведінки та погіршення рівня правової культури приймаючого суспільства, деформації правосвідомості.

У межах зазначеного постає необхідність дослідити проблему взаємозалежності правових культур: правової культури мігрантів та правової культури приймаючого суспільства.

Актуальність теми дослідження підтверджується тим, що правова культура є однією з найважливіших елементів цілісної структури сучасного світу, а правова культура мігрантів – це та обов'язкова складова частина його культури, яка безпосередньо впливає на інтеграцію в нове суспільне середовище. Рішення проблеми інтеграції мігрантів у нове суспільне середовище є багатоаспектним і одним із них є чи не найважливіше досягнення рівня правової культури як мінімум рівня приймаючого суспільства, що є запорукою уникнення конфліктів, непорозумінь, та сприяння позитивному ставленню до інтеграції мігрантів громадянами приймаючої країни. Формування правової культури не зводиться до простого інформування мігрантів

про правові норми, які регулюють суспільні відносини в країні їхнього прибуття, неусвідомлення мігрантами своїх законних прав та можливості їх реалізації, а цей процес передбачає формування нової правосвідомості, нових правових цінностей, правового статусу, правової культури.

Стан дослідження. Наукове дослідження правової культури здійснюється багатьма науковцями, серед них варто зазначити таких: Р. Бандура, Я. Садова, М. Олійник, І. Коваленко, І. Хомишин, В. Євдокимов, К. Шиманська та інші. Незважаючи на вагомий доробок науковців, мало уваги звернуто саме на правову культуру мігрантів, її взаємозалежність із правовою культурою приймаючого суспільства та визначення механізмів досягнення належного її рівня відповідно до суспільно-правового розвитку, тож, низка проблем залишається невирішеними.

Метою статті є обґрунтування необхідності визначення на державному та міжнародному рівнях механізмів впливу на рівень правової культури у процесі інтеграції мігрантів та взаємовпливу правової культури мігрантів та правової культури приймаючого суспільства з метою уникнення негативних поглядів суспільства на глобалізацію міграції.

Вклад основного матеріалу. Міграція є неоднозначним соціальним процесом, адже, з одного боку, вона життєво необхідна і неминуха для нормальної життєдіяльності та пов'язана з перерозподілом трудових ресурсів, а з іншого – має вимушений характер, призводить до зростання соціальної напруженості, породжуючи проблеми із життєзабезпеченням мігрантів, їх медичним обслуговуванням, психологічними питаннями, пов'язаними з адаптацією на новому місці проживання [1, с. 81].

Міграційні процеси в ЄС нині стають предметом політичних дебатів та серйозного занепокоєння країн-членів щодо економічного, соціодемографічного та мовно-культурного навантаження на окремі густо заселені мігрантами території країн, а потреба забезпечення обов'язкового приймання біженців та створення умов для їх розміщення та гуманітарного забезпечення посилює негативні настрої та дезінтеграційні прагнення [2, с. 59].

Інтеграція людини у будь-яке нове оточення як усередині держави, так і за її межами має на увазі також входження її в правовий простір цього суспільства, яке забезпечується всіма вищезазначеними інститутами соціалізації, а також різними інститутами права, які, реалізуючи право людини на правову соціалізацію, беруть участь у процесі його адаптації до нових умов шляхом правового виховання, формування правосвідомості та правової культури [3, с. 188].

Питання формування правової культури мігрантів надзвичайно складне, оскільки має багатоаспектний характер та у часовому просторі досить тривалий період. Кожна держава має усвідомити, що саме від рівня правової культури залежить перебіг соціалізації та інтеграції мігранта, і застосовувати не тільки механізми контролю в'їзду і виїзду осіб, механізми забезпечення прав та інтересів мігрантів, а й механізми впливу на рівень правової культури мігрантів.

У процесі визначення механізмів впливу на формування правової культури мігрантів мають враховуватись етнічні, релігійні цінності суспільства виїзду мігрантів, що має безпосередній вплив на процес сприйняття, усвідомлення і дотримання нових норм мігрантом та формування того рівня правової культури.

Необхідно усвідомлювати, що важливим фактором, за допомогою якого здійснюється ретрансляція соціокультурних цінностей у правових відносинах, є мотиви особистості, що характеризують особистісну ідентифікацію та самоідентифікацію, приналежність до соціальної групи, мотиви соціально-групової солідарності і підтримки як осіб однієї групи, так і сприяння осіб інших «чужих» груп, до переходу у статус «своїх». Як показують дослідження, самоідентифікація мігрантів здійснюється на основі цінностей етнічної свідомості, внаслідок чого у суспільних сферах, економіко-правовому просторі загалом спостерігається об'єднання і диференціація процесів за етнокультурним принципом. Міграційний процес є індикатором рівня спільного і розбіжного світосприйняття, рівня правової культури різних суспільних груп, що в міграційному процесі відіграє важливу роль для адаптації мігрантів до нових суспільних умов.

Беззаперечно погоджуємось з О. Нестеренко, що успішна адаптація має формувати правову культуру осіб, які опинилися в іншому суспільстві, що буде характеризувати рівень правової соціалізації нового члена суспільства, ступінь засвоєння і використання ним правових засад державного і соціального життя, Конституції та інших законів. При цьому правова культура особистості означає не тільки знання і розуміння права, а й правові судження про нього як про соціальну цінність і, головне, активну роботу з його здійснення, зі зміцнення законності і правопорядку. Іншими словами, правова культура особистості – це її позитивна правова свідомість у дії. Вона включає перетворення особистістю своїх здібностей і соціальних якостей на основі правового досвіду [3, с. 188].

Глобалізація міграційного руху формує нові виклики та можливості міжнародної міграції, і важливо, щоб всі його учасники мали спільне розуміння, спільні обов'язки та єдність мети щодо міграції, що робить її ефективною для всіх. Необхідно визнати, що міграція є визначальною рисою нашого глобалізованого світу, що є об'єднуючим критерієм всіх учасників цього процесу, оскільки робить

усіх нас суб'єктами суспільства походження, транзиту та призначення. Варто визнати взаємозалежність перебігу міграційного процесу від суспільної культури, правової культури тому, відповідно, є постійна потреба в міжнародних зусиллях, спрямованих на дослідження, аналіз та вироблення механізмів формування правової культури особистості мігранта, на яку впливають різні фактори.

Одним із найважливіших компонентів суспільної культури, що характерний для усіх її складників як системи, є правова культура. Різномасштабність правової культури зумовлена тим, що в політично організованих суспільствах увесь спектр суспільних відносин тією чи іншою мірою регулюється правом. Хоча поняття правової культури має безліч інтерпретацій, усі вони так чи інакше акцентують на тому, що правова культура являє собою відбиття права в культурі [4, с. 151].

Поняття «правова культура» використовується для характеристики усієї правової надбудови суспільства. Вона пронизує саме право, правосвідомість, правові відносини, законність і правопорядок, законотворчу та правозастосовну, а також іншу правову діяльність, усю позитивну юридичну дійсність у функціонуванні та розвитку її складових частин [5, с. 106].

Підтримуємо позицію, що правова культура – це система правових цінностей, які існують у суспільстві та свідомості кожної окремо взятої особистості цього суспільства, на основі якої будується правова система держави, із врахуванням правової свідомості суспільства, правових звичаїв та традицій духовних цінностей, правового менталітету, правореалізації тощо, яка, своєю чергою, справляє величезний вплив на весь законотворчий процес у країні, в тому числі на процедуру прийняття новостворених чи змінених правових норм, із врахуванням можливості застосування запозичень, а також сприйняття та наслідків такого сприйняття суб'єктами правовідносин. Для нас саме таке трактування видається правильним, оскільки правова культура поряд із соціокультурними, економічними, політичними, правовими, моральними, релігійними, умовами розвитку суспільства, менталітетом, традиціями народу, духовними цінностями здійснює беззаперечний вплив на формування правової системи, створення нових правових норм, правових інститутів, їхньої зміни чи викорінення застарілих, а відповідно і реакції суспільства на такі нововведення, зміни, відміни [6, с. 440]. Відповідно до глобалізації міграції, вона має беззаперечний вплив на формування правової культури загалом суспільства, окремих суспільних груп та кожної окремої особистості, впливає на формування правових норм, зміни чинних та формування ставлення суспільства до цього процесу.

Цілком погоджуємось з І.Ю. Хомишин, що правова культура особистості (в тому числі і мігранта) – це знання і розуміння права, а також дії відповідно до нього. Правова культура особистості тісно пов'язана з правосвідомістю, оскільки включає в себе не тільки психологічні та ідеологічні її елементи, а й юридично значущу поведінку. Отже, структура правової культури особистості складається з таких елементів: психологічного (правова психологія); ідеологічного (правова ідеологія); поведінкового (юридично значуща поведінка). Правова культура особистості означає правову освіченість людини, включаючи правосвідомість, уміння та навички користуватися правом, підпорядкування своєї поведінки вимогам юридичних норм [5, с. 107].

Правова освіченість напряму пов'язана з правосвідомістю, яка залежить від інших форм загального розвитку. Серед основних чинників, які впливають на правосвідомість мігранта та його правову культуру, варто виділити етнокультурні, культурні цінності того чи іншого народу;

релігія, яка відіграє важливу роль не тільки в духовній, але й в економічній, соціально-правовій суспільній сферах, впливає на реалізацію прав та дотримання норм права, закріплених державою. Релігійні норми в окремих державах впливають на правову культуру населення більшою мірою, ніж норми законодавства.

На міжнародному рівні необхідно визнати, що етнічні цінності впливають і на правове управління міграційними потоками, міграційним рухом та настроями ставлення суспільства до мігрантів та їхньої адаптації до правової культури приймаючого суспільства. Традиційно ці функції виконують соціальні інститути. Але варто звернути увагу на те, що міграційний процес провокує створення неформальних соціальних інститутів, що створюються за етнічним принципом. Формально інституційне регулювання міграції здійснюється міграційними службами країн, однак воно охоплює всю частину міграційних потоків. Неформальне регулювання міграції формується етнокультурними спільнотами внаслідок допомоги та підтримки мігрантів, заснованої на етнічній солідарності, що, своєю чергою, знижує рівень правової соціалізації, зміну рівня правової культури мігранта щодо правової культури приймаючого суспільства. Існування таких тісних неформальних зв'язків етнокультурної спільноти мігрантів зі своїм сталим рівнем правової культури призводить до формування конфліктів між різними етнічними групами мігрантів, мігрантами та місцевим населенням, загострення таких конфліктних ситуацій нині маємо в багатьох країнах.

При регулюванні міграційними процесами необхідно застосовувати механізми впливу на правову культуру мігрантів, оскільки варто пам'ятати, що правова соціалізація – це процес, а не одномоментне явище. На ранній стадії розвитку людини правова соціалізація здійснюється в процесі виховання, формування особистості. Потім правова соціалізація здійснюється під впливом соціальних інститутів, пов'язана з формуванням нових знань, навичок, відносин. Поряд із правовою соціалізацією під впливом несприятливих факторів може відбуватися і правова десоціалізація, викликана втратою цінностей, повним або частковим запереченням правових норм [3, с. 188], що негативно впливає на рівень правової культури мігранта, а це призведе до несприйняття його в приймаючому суспільстві та конфліктів з причин різного рівня правової культури.

Правова культура постійно впливає на правосвідомість окремих індивідів. У цьому прояві праворегулятивної функції суспільної правосвідомості здійснюється формування індивідуальної правової культури, утворення стану правової духовності, атмосфери суспільства [5, с. 108].

На рівень правової культури мігранта впливає процес правової соціалізації, на який безумовно впливають рівень освіти, релігійні переконання, міцність зв'язків мігранта з етнокультурною групою, рівня захисту прав та інтересів мігрантів.

У процесі формування правової культури мігрант проходить правову адаптацію, під якою мається на увазі процес пристосування людини або груп людей до нової правової системи, отримання нових правових знань, правової інформації, які згодом мають бути перетворені на правові переконання, звички правомірної поведінки, а також готовність діяти, керуючись цими правовими знаннями й переконаннями, тобто діяти правомірно – відповідно до закону: використовувати свої права, виконувати обов'язки, дотримуватися заборони, а також уміти відстоювати свої права у разі їх порушення [3, с. 187].

Процес правової соціалізації може бути стихійним і цілеспрямованим [7, с. 90]. При цьому цілеспрямована правова соціалізація є не що інше, як правове виховання. Розрізняють три форми правової соціалізації: 1) за допомогою навчання –

полягає в здобутті елементарних правових знань і засвоєнні відповідних норм. Під час навчання прищеплюється певний образ поведінки. Тут найактивніше себе проявляє держава, починаючи із закріплення в законодавстві відповідних норм, утворення державних інститутів і закінчуючи створенням розгалуженої системи загальної і юридичної освіти; 2) шляхом передачі досвіду – відбувається в результаті осмислення власних помилок і подій свого досвіду, а також життєвого досвіду навколишніх людей; 3) «символічна» соціалізація – ґрунтується на власних абстрактних уявленнях людини про право, державу, країну, націю [8, с. 341; 3].

Рівень правової культури мігрантів також напряму пов'язаний із рівнем соціально-економічної захищеності мігрантів, який має здійснюватись, у першу чергу, через їх розуміння своїх прав та обов'язків. З іншого боку, рівень соціально-економічної захищеності є наслідком проявом рівня розвитку правової культури населення та законності у державі. Якщо держава не виявляє правових ознак із високим рівнем авторитетності, прозорості та об'єктивності правоохоронної, судової систем, розвитку громадського суспільства, то передумов для формування достатнього рівня правової культури суспільства немає [9, с. 75].

Чинники впливу на правову культуру мігрантів можна за часовим критерієм поділити на такі: ті, які впливали на формування особистості до виникнення життєвої ситуації, що зумовило міграцію (нині правова культура особи формується відповідно до рівня правової культури суспільства, групи, де формується особистість); ті, які впливали на правову культуру у процесі міграції (впливають зв'язки потенційного мігранта з особами, які набули статус мігранта, нині формується поведінка, визначення способу міграції та легітимності набуття статусу мігранта); комплекс обставин, що впливають на мігрантів після їх переїзду та сприйняття їх у приймаючому суспільстві (часто на цьому етапі формується викривлення поняття правової поведінки та ставлення до виконання правових приписів, вважається, що необхідно дотримуватись тільки тих норм, за які передбачено видворення з країни перебування тощо).

Визначення особливостей правосвідомості мігрантів дає змогу судити про вплив правосвідомості на механізми правової поведінки, щодо достовірності прогнозування її зміни, що, своєю чергою, уможливить стимулювання підвищення правової культури мігрантів та вироблення найбільш ефективних заходів попередження конфліктів двох культур та сприйняття, взаєморозуміння необхідності не протистояння, а досягнення як мінімум того рівня правової культури, який сформований приймаючим суспільством.

Деформація правосвідомості, що призводить до зміни правової культури, – зміни, які призводять до суперечностей у раціональних і психологічних компонентах правосвідомості, що відбивається на сприйнятті правової дійсності і формуванні готовності особистості до юридично значущої поведінки на конкретний момент за визначеної ситуації.

Висновки. Відповідно до вищевказаного, беззаперечно можна констатувати, що зміна правової культури особистості може мати як негативний, так і позитивний напрям. Так, необхідно розуміти, що низький рівень правової культури мігрантів негативно впливає і на рівень правової культури приймаючого суспільства у напрямі зниження. Це пов'язане із внутрішнім протистоянням несприйняття «чужих» та небажанням дотримання належної поведінки щодо них, що у подальшому спричиняє зниження рівня правової культури приймаючого суспільства.

На наш погляд, для того щоб підвищити рівень правової культури мігрантів, необхідно впровадити комплекс заходів: систематично підвищувати правову обізнаність населення, особливо мігрантів; проводити правоосвітні семінари зі

співробітниками правоохоронних органів щодо належної поведінки з приїжджими особами та можливості надання їм необхідних мінімальних правових знань; розширити участь громадських організацій задля здійснення роботи з мігрантами в різних напрямках (надання матеріальної, психологічної, юридичної допомоги та ін.); удосконалити аналітичну та науково-дослідну діяльність із вивчення рівня правової культури мігрантів та її впливу на сприйняття міграції приймаючим суспільством, для реального прогнозування та регулювання міграційних взаємовпливів і вироблення профілактичних заходів, спрямованих для запобігання деформації свідомості мігрантів та суб'єктів приймаючого суспільства, особливо правової; створити інформаційно-консультативні центри для власних громадян (потенційних мігрантів), іноземних громадян і осіб без громадянства; створити обов'язкові школи мігранта як необхідного механізму інтеграції мігранта та його сім'ї; окрім обов'язкової школи, здійснити спробу систематично здійснювати комплекс спільних заходів із правової освіти та правового виховання мігрантів та громадян приймаючого суспільства.

Список використаної літератури:

1. Бандура Р. Соціальна робота з мігрантами. *Нова педагогічна думка*. 2014. № 1. С. 81–84.
2. Євдокимов В.В., Шиманська К.В. Стан та нормативно-правове регулювання міграції біженців та шукачів притулку у ЄС як інституційний базис управління міжнародними міграціями. *Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу*. 2017. Вип. 3 (38). С. 55–60.
3. Нестеренко О. Особливості правової соціалізації внутрішньо переміщених осіб. *Теорія держави і права*. 2017. № 5. С. 185–188.

4. Коваленко І.П. Формування правової культури майбутніх тележурналістів в умовах становлення ринкових відносин. *Вісник ХДАК*. 2015. Випуск 47. С. 50–156.

5. Хомишин І.Ю. Роль правової культури у забезпеченні порядку у суспільстві. URL: http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/29213/1/018_105_109.pdf (дата звернення: 20.05.2019).

6. Олійник М.С. Роль правової культури суспільства та особистості в можливості застосування правових трансферів. *Форум права*. 2013. № 3. С. 435–440.

7. Крестовская Н.Н. Теория государства и права: Элементарный курс. Харьков : Одиссей, 2007. 384 с.

8. Оборотов Ю.Н. Современное государство: основы теории : учебный курс. Одеса : Астропринт. 1998. 132 с.

9. Садова У.Я. Соціально-економічна захищеність мігрантів: глобальні та регіональні аспекти. ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долишнього НАН України» Львів, 2016. 266 с.

ІНФОРМАЦІЯ ПРО АВТОРА

Павлів-Самойл Надія Петрівна – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри цивільного права та процесу Навчально-наукового інституту права та психології Національного університету «Львівська політехніка»

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Pavliv-Samoil Nadiia Petrivna – PhD in Law, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Law and Process of the Educational Institute of Law and Psychology of the National University “Lviv Polytechnic”

Pavliv.samoil@gmail.com